

موسیقی ایرانی و رسانه رادیو

• ایرج برخوردار
مدرس و تهیه‌کننده ارشد رادیو

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پیشینه رادیو را در مورد موسیقی یادآور شویم، سپس به ادامه مطالب خود بپردازیم. پیدایش رادیو و به تعبیر بهتر «بی‌سیم» هم‌زمان در دو نقطه دور از هم در جهان اعلام شد. مهندس «الکساندر پوپوف» روسی و مهندس «گولیلمو مارکنی» ایتالیایی اولین مخترعان این پدیده ارزشمند بودند. رادیو نوعی شبکه ارتباطی دوربرد و بدون سیم بود که به‌طور زنده پخش می‌شد، فاصله‌های جغرافیایی را درمی‌نوردید و در یک آن در همه جا حضور داشت. به قول «اروه بورژ»: «صدای رادیو نخستین جلوه‌های واقعییتی مجازی است که کشف رازهای آن در دوران ما هنوز به پایان نرسیده است»

شاید ادعای درستی باشد که عده کثیری از مردم ایران و جهان، خصوصاً در دهه‌های گذشته و قبل از دگرگونی‌های چشم‌گیر در دانش الکترونیک و ساخت ابزارهای الکترونیکی از طریق امواج رادیویی با موسیقی آشنا شده و درهای جهان پر رمز و راز این هنر والا را به روی خود گشوده‌اند.

حدود نیم قرن پیش رادیو، یگانه وسیله و بهترین ابزار برای پخش موسیقی بود و مردم به راحتی از آن بهره می‌گرفتند. بر این اساس می‌توان گفت رادیو در گسترش موسیقی و تأثیرهای مثبت و منفی در شنوندگان نقش اساسی و قابل‌توجهی داشته است. قبل از هر بحثی واجب می‌دانیم دگرگونی‌های اساسی از

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

شنوندگان فراوانی را به سوی خود متمایل می‌ساختند. آهنگ‌های جاز زمانی از رادیو پخش می‌شد که هنوز سینما صامت بود. کنسرت‌های معروف «آلبرت هال» در لندن و آثار کلاسیک «کمدی فرانسوز» در پاریس از طریق رادیو به گوش مردم می‌رسید. به این ترتیب رادیو گل سرسبد منازل شده، خانواده با صمیمیتی فراوان گردهم می‌نشستند و به صدای رادیو گوش فرامی‌دادند. در حدود دهه ۶۰ میلادی رادیو ترانزیستوری به بازار آمد و این زمانی بود که مردم توجه بیشتری به تلویزیون پیدا کرده بودند. پدید آمدن رادیو ترانزیستوری و امکان حمل گیرنده رادیو و استفاده از آن در همه‌جا، و ارزان بودن آن و این رسانه را به تولید انبوه رساند و به ابزار سرگرمی عامه تبدیل کرد. گیرنده‌های رادیویی

رادیو که در آغاز زبان تلگراف را به‌کار برد، به‌سرعت در خدمت ناوگان تجاری، ناوگان هوایی و خصوصاً ارتش قرار گرفت. رادیو در دهه‌های ۲۰ و ۳۰ میلادی در کشورهای صنعتی به رسانه برگزیده ارتباطی تبدیل شد. تحول اساسی رادیو تابع دگرگونی در ساختمان دستگاه‌های گیرنده آن بود.

رادیوهای کریستالی حجیم و بسیار بزرگ اولیه جای خود را به رادیوهای لامپ‌دار دادند که صدایی روشن‌تر و قدرتی بیشتر و حجمی کم‌تر داشتند. در دورانی رادیو زینت‌بخش خانه‌ها بود و صداها را با امواج متوسط، کوتاه و بلند به گوش مردم می‌رساند. علاوه بر خبر، گفت‌وگو، گزارش و امثال آن، بعضی از رادیوها کنسرت‌های موسیقی رادیویی پخش می‌کردند و به این وسیله

ترانزیستوری در کشورهای فقیر به سرعت مورد استقبال قرار گرفتند. در همین زمان رادیو متحرک شد و امکان استفاده از آن در اتومبیل‌ها فراهم آمد.

با پیداشدن امواج F.M تحول بزرگ دیگری در کار رادیو و شنیدن موسیقی حاصل شد. به این ترتیب رادیو با تسخیر افق‌های دوردست، شنوندگان را با دیدگاه‌های فرهنگی، اجتماعی و فنی متفاوت، به همدیگر پیوند داد. بعدها پخش دیجیتالی رادیو را به رسانه‌ای نخبه‌گرا مبدل ساخت که صداهایی واضح‌تر و دقیق‌تر را عرضه کند. تحولات فنی همراه با گذشت زمان در برنامه‌های رادیویی نیز دگرگونی‌های چشم‌گیر پدید آورد. شبکه‌های مختلف رادیویی به فرهنگ توده‌ها، خبرها، نمایش‌ها و برنامه‌های آموزشی اهمیت فوق‌العاده‌ای دادند و آمیزه‌ای از مجموعه نیازهای مردم را در قالب برنامه‌های رادیویی عرضه کردند. طبیعی است که حکومت‌ها هم در راستای اهداف و نیات خود، سعی کردند بر رادیو مسلط شوند و با این وسیله پرتأثیر اهداف و سیاست‌های خود را تبلیغ و تبیین کردند. در بعضی از کشورها رادیو کاملاً در

رادیو، روزنامه‌ای است که نیاز به کاغذ و طی مسافت ندارد. در نتیجه ادبیات شنیداری به-سادگی به رادیو منتقل می‌شود.

اختیار سیستم حکومتی و در کشورهایی هم جدا از مدیریت دولت ولی با اهداف مشخص فعالیت می‌کرد. با شکل‌گیری رادیو دیجیتالی و از طرفی به کمک ماهواره‌ها توانستند بعضی از ویژگی‌های رادیو - از جمله سرعت انتقال - را به تلویزیون ببخشند ولی هنوز رادیو مانند زمان‌های قبل خصوصاً در پخش خبر و موسیقی به عنوان رسانه‌ای زنده و فعال عمل می‌کند، چرا که هیچ وسیله‌ای مانند رادیو نمی‌تواند اخبار هر منطقه یا کشوری را در زمان واقعی گزارش کند. همچنین در رادیو در هر لحظه می‌توان موسیقی دلخواه را بر روی امواج F.M یافت. به همین جهت است که گفته‌اند: «رسانه‌های دیگر ممکن است رادیو را تکمیل کنند ولی هرگز جانشین آن نمی‌شوند».

امروزه رادیو با عصر ماهواره‌ها و شبکه‌های ارتباطی دیجیتالی هماهنگ شده و در شبکه اینترنت گروهی از برنامه‌های خبری، پیام‌ها و ترکیب‌هایی از مستندهای کتبی و صوتی را عرضه می‌کند. این همه گویای این حقیقت است که در عصر رسانه‌های متعدد و ارتباط‌های مستقیم، رادیو هنوز جایگاه ویژه‌ای دارد. حال با ذکر این مقدمه می‌توانیم تحولات و دگرگونی‌های

عمده رادیو را که در گسترش موسیقی نقش داشته، به صورتی مختصر و فهرست‌وار بیاوریم:

- در سال ۱۸۹۵ میلادی الکساندر پوپوف روسی و گولیلمو مارکنی ایتالیایی امواج الکترومغناطیس را عرضه می‌کنند.
- در سال ۱۸۹۶ میلادی گولیلمو مارکنی نخستین علائم بی‌سیم را تجربه کرده و به فاصله سه کیلومتری می‌فرستد.
- در سال ۱۸۹۷ میلادی مارکنی شرکت تلگراف بی‌سیم و سیگنال را در لندن تأسیس می‌کند.
- در سال ۱۸۹۸ «دو کرته» فرانسوی مخاره بین برج ایفل و عمارت پانتئون را به فاصله چهار کیلومتر تجربه می‌کند.
- در سال ۱۹۰۱ «مارکنی» مخاره بی‌سیم را بین دو سوی اقیانوس اطلس (آمریکا و انگلیس) برقرار می‌کند.
- در سال ۱۹۰۳ میلادی روزنامه تایمز لندن و نیویورک تایمز اطلاعات و خبرهای جنگ روسیه و ژاپن را از طریق رادیو دریافت می‌کنند.
- در سال ۱۹۰۶ «ریچنالد فسندن» یک آلترا تونر با فرکانس بالا می‌سازد و موفق به انتقال صدای انسان از رادیو می‌شود.

و....

این تحولات فنی همچنان ادامه یافته و تکمیل می‌شود تا آنکه:

- در سال ۱۹۱۰ صدای «انریکو کاروزو» از اپراخانه متروپولیتن نیویورک پخش شده و در یک کشتی در ۲۰ کیلومتری دریافت می‌شود.
- در سال ۱۹۱۳ گیرنده‌های آماتوری با رادیوهای گالنی کریستال نخستین برنامه‌های منظم موسیقی را که از بلژیک ارسال می‌شود، دریافت می‌کنند.
- در سال ۱۹۱۴ کنسرتی هفتگی از «شاتو دولاکن» بلژیک از رادیو پخش می‌شود.
- در سال ۱۹۱۹ ایستگاه «پتیبورگ» آمریکا عصرهای شنبه و چهارشنبه آهنگ‌های درخواستی شنوندگان را پخش می‌کند.
- در سال ۱۹۲۰ شرکت مارکنی از لندن کنسرتی پخش می‌کند که در فرانسه، نروژ، ایتالیا، ایران و کشتی‌های روی دریا شنیده می‌شود.
- در سال ۱۹۲۱ برای اولین بار از تئاتر «دیویس» مستقیماً یک نمایش پخش می‌شود.
- در سال ۱۹۲۲ پخش برنامه‌های خبر و موسیقی در اکثر کشورهای اروپا و آمریکا گسترش می‌یابد.
- در سال ۱۹۲۶ اعتصاب عمومی مطبوعات در بریتانیا، رادیو B.B.C را به تنها منبع خبری قابل مراجعه تبدیل می‌کند.
- و...
- و تا سال ۱۹۴۵ یعنی پایان جنگ جهانی دوم رادیوهای بیشتری با اهداف مختلف سیاسی، فرهنگی، مذهبی، هنری و آموزشی به وجود می‌آیند. نیمه دوم قرن بیستم زمان وقوع تحولات

شگرف در رادیوست. بخش عمده این تحولات عبارتند از:
الف- اختراع ترانزیستور که مبنای بزرگ‌ترین تحول در توسعه و گسترش رادیو، خصوصاً در فراوانی گیرنده‌ها شد. گیرنده‌ها حجم کمتر، امکانات فنی ساده‌تر، حمل و دسترسی آسان‌تر و قیمتی نسبتاً ارزان‌تر یافتند. در واقع باید پیدایش ترانزیستور را در زمینه توسعه رادیو، «انقلاب ترانزیستور» بنامیم.

ب- در دسترسی آسان به رادیو، به برکت امکانات فنی، باعث شد فرهنگ‌های مختلف به سرعت از نقطه‌ای به نقطه‌دیگر منتقل شده و مردم در جریان حوادث سیاسی، اجتماعی و فرهنگی همدیگر قرار گیرند.

ج- دسترسی آسان به رادیو باعث شد فرهنگ‌های بومی و محلی در سطح ملی شناخته شوند.

د- پدیده‌های بومی و ملی شنیداری بیشتر معرفی شدند و از میان آنها موسیقی بیشترین سهم را داشت.

ه- امروزه سیستم‌های دیجیتال، ماهواره و اینترنت امکان شنیدن کافی، راحت و شفاف رادیویی را فراهم کرده است. این قول درست است که در مورد رادیو گفته‌اند: «رادیو روزنامه‌ای است که نیاز به کاغذ و طی مسافت ندارد. در نتیجه ادبیات شنیداری به سادگی به رادیو منتقل می‌شود» و به قول دیگر: «پیش از این عادت داشتیم به رادیو گوش دهیم و فرهنگ جاری آن‌را بشنویم، اما امروزه همه، صدای ما و فرهنگ ما را می‌شنوند.» بدون شک، رادیو در آغاز نقش انتقال و گسترش فرهنگ موسیقی غرب را برعهده داشته است و نحوه اثربخشی و میزان به‌کارگیری موسیقی غربی در رادیو به عنوان یک عنصر فرهنگی به بررسی مستقل و جداگانه‌ای نیاز دارد. فعلاً می‌خواهیم ببینیم رادیو در سرزمین ما با موسیقی چه کرده است؟ جواب این مطلب را به‌طور خلاصه می‌آوریم. در آغاز تحولات فنی را یادآور می‌شویم:

– در سال ۱۳۰۳ در ایران مقدمات برپایی تلگراف بی‌سیم و نخستین دکل فراهم شد.

– در سال ۱۳۰۴ دومین دکل بی‌سیم نصب شد.

– در سال ۱۳۰۵ عملیات تلگراف بی‌سیم در ایران آغاز گردید.

– در سال ۱۳۰۵ تا ۱۳۱۱ مؤسسات بی‌سیم و تأسیسات وزارت پست و تلگراف توسعه یافت.

– در سال ۱۳۱۱ تا ۱۳۱۷ مقدمات ایجاد مراکز رادیویی فراهم شد.

– در سال ۱۳۱۹ نخستین فرستنده رادیویی در ایران افتتاح گردید.

– در سال ۱۳۲۷ ساختن استودیوهای مختلف و فرستنده‌های کوچک نظامی در شهرستان‌ها متداول گردید.

– از سال ۱۳۴۲ گسترش استودیوها و تأسیسات رادیویی توسعه یافت.

– از سال ۱۳۵۰ تا امروز سیر توسعه و گسترش تأسیسات و امکانات فنی رادیویی رشد چشم‌گیری پیدا کرد.

اما در کنار این دگرگونی‌های فنی در زمینه موسیقی در رادیو چه اقداماتی صورت پذیرفت؟

از سال ۱۳۱۷ و در زمان پهلوی اول «سازمان پرورش افکار» تأسیس شد. این سازمان با هدف شکل‌دادن و تبلیغ ایده‌های دستگاه حکومت شکل گرفت. سازمان پرورش افکار در طرح اولیه دارای پنج کمیسیون مشخص بود؛ دو کمیسیون از این پنج کمیسیون وظیفه فعالیت در زمینه تهیه برنامه‌ها و موسیقی رادیو را بر عهده داشتند. در کمیسیون موسیقی سرگرد «مین باشیان» سرپرست تهیه و عرضه موسیقی‌های غربی بود و «کلنل علینقی خان وزیری» سرپرستی و فراهم‌آوری موسیقی‌های ایرانی را برعهده داشت. مین باشیان که خود تحصیلکرده موسیقی در اروپا و از علاقه‌مندان موسیقی غربی بود، ده نفر از نوازندگان

مختلفی در مورد برنامه موسیقی و کار ارکسترها مطرح شد. برای نمونه یکی از این برنامه‌ها را که شیوه استفاده از ارکسترها و نوع پخش برنامه‌های موسیقی را در رادیو تعیین می‌کند براساس مصوبه‌ی کمیسیون رادیو ذکر می‌کنیم:

«رادیو ساعت سه بعدازظهر شروع شود. نیم‌ساعت اول کنفرانس خانه‌داری، نیم‌ساعت دوم ساز و آواز تفریحی، نیم‌ساعت سوم نظرات اطبا و بچه‌داری. نیم‌ساعت چهارم که بچه‌ها از مدرسه بازگشته‌اند و سرودهای ملی و آهنگ‌های مطلوب بچه‌ها و نیم‌ساعت پنجم کنفرانس حفظ‌الصحه باشد».

همچنین در اجرای آثار موسیقی وقت و تناسب اجزا به هیچ وجه مورد توجه قرار نمی‌گرفت. برای مثال برنامه موسیقی اجراشده در روز شنبه ۲۵ بهمن‌ماه سال ۱۳۲۰ شمسی که در سه بخش

آهنگ و شعر
ترانه‌های رادیو
نشانیگر واکنش‌های
احساسی ملودی-
پرداز و ترانه‌سرا
در باب خلق
ملودی و کلام
است که معمولاً
شکل‌های مشابهی
را تداعی می‌کنند.

تنظیم شده به قرار زیر اعلام شده است:

بخش اول: پیش درآمد سه‌گانه: آواز ادیب خوانساری + ویلن مهدی خالدی

بخش دوم: کنسرت کرال: با شرکت پاتماگریان و دسته کر
بخش سوم: پیانو مرتضی محجوبی در آواز دشتی + سنتور حبیب سماعی در دستگاه نوا

به روشنی نبود هماهنگی و تناسب در نوع برنامه‌ها، نوع سازها و دستگاه ملاحظه می‌شود. نکته‌ای که در اینجا یادآوری آن ضروری است آنکه در سال ۱۳۱۸ با تصویب کمیسیون موسیقی و از آنجایی که رادیو از اروپائیان و خصوصاً آلمان گرفته شده بود، حدود ۳۰۰۰ صفحه موسیقی کلاسیک غربی، شامل

اهل چکسلواکی را به ایران دعوت کرد. این نوازندگان هم در هنرستان موسیقی به شاگردان تعلیم می‌دادند و هم در ارکستر سمفونیک نوازندگی می‌کردند. در عین حال بخشی از وظایف آنها اجرای برنامه‌های موسیقی غربی در رادیو بود. وزیری هم با دعوت از گروهی از هنرمندان برای اجرا و تدوین نغمه‌های ایرانی در آغاز کار به تشکیل دو ارکستر به رهبری استادان مرتضی محجوبی و ابوالحسن صبا اقدام نمود. این دو ارکستر هفته‌ای یک یا دو بار و هر بار به مدت ۱۵ دقیقه به اجرای آثاری از موسیقی ایرانی می‌پرداختند. اساساً از ابتدا در نوع و چگونگی برنامه‌کار ارکسترها و طرحی که باید صورت پذیرد، برنامه‌ریزی دقیقی انجام نشده بود. پس از تشکیل ارکسترهای اولیه نظریه‌های

آثار ارکسترهای بزرگ و اپراهای معروف خریداری شد. این آثار بدون توجه به زمینه‌های اجتماعی و میزان اطلاع و علاقه شنوندگان و صرفاً به تقلید از برنامه‌های رادیوهای اروپایی هر روز از رادیو تهران پخش می‌شد. از سوی دیگر تعداد ۱۲۰۰ صفحه ایرانی، عربی، هندی و ترکی تهیه و در رادیو نگهداری می‌شد. صفحه‌های عربی به آن جهت تهیه شدند چون همسر ولیعهد (فوزیه) عرب‌زبان و اهل مصر بود، لذا این اقدام به تصور گسترش روابط سیاسی و استفاده گاه‌گاهی از صفحات عربی صورت گرفته بود. صفحه‌های ترکی و هندی هم به تناوب و در ضروریات مورد استفاده قرار می‌گرفتند.

صفحه‌های ایرانی هم که در بازار ایران وجود داشتند، در برنامه‌هایی که به زبان و فرهنگ فارسی مربوط بودند به کار می‌رفتند. در اینجا بی‌مناسبت نیست که از خانم سونیا سلیم‌زاده اولین مسئول آرشیو صفحه‌های رادیو نام ببریم. خانم «سلیم‌زاده» که از خانواده‌های متعین روسیه و از مهاجران به ایران بود، به خاطر آشنایی با چند زبان از جمله روسی، فرانسوی، ترکی و آلمانی به‌سادگی قادر بود شرح پشت جلد صفحه‌ها را ترجمه کرده و مطالب آن‌را در اختیار برنامه‌سازان و کاربران رادیویی قرار دهد. [یاد این همکار محترم را گرامی می‌داریم.]

به این ترتیب صفحه‌های اروپایی و موسیقی‌های شرقی و ایرانی بخش قابل‌توجهی از نیازهای برنامه‌های رادیویی را تأمین می‌کردند. در حقیقت این دوران را باید آغاز تأسیس اولین آرشیو موسیقی رادیو به حساب آورد. در کنار تأمین موسیقی برای آرشیو ارکسترهای موجود در رادیو براساس برنامه‌هایی که قبلاً تعیین می‌شد و نمونه آن‌را ملاحظه فرمودید، به اجرای موسیقی در زمان‌های خاص در رادیو می‌پرداختند که شرح کامل‌تر فعالیت آنها را در بخش ارکسترها بازگو خواهیم کرد.

موسیقی در رادیو

اساساً موسیقی در رادیو در سه شاخه اساسی و برای سه منظور مهم به کار می‌رود:

الف: انواع موسیقی باکلام و بدون کلام که صرف معرفی یک ارزش موسیقایی و برای استماع و لذت‌بردن از آثار موسیقی تولیدشده، پخش می‌شود.

ب: برنامه‌های موسیقی که در آنها ضمن معرفی نمونه‌هایی از موسیقی به شرح و بیان ارزش‌های موسیقی می‌پردازند. اصولاً این‌گونه برنامه‌های رادیویی جنبه آموزش و گسترش اطلاعات دارند.

ج: موسیقی همراه برنامه‌های رادیویی که به منظور انتقال مناسب‌تر مفاهیم، ساختن فضای معقول فکری و احساسی و همچنین شروع، ختم و فاصله در طی یک برنامه رادیویی به کار گرفته می‌شود.

مورد سوم چون به بحث برنامه‌سازی و شیوه‌های فنی و به-کارگیری موسیقی در ساخت برنامه‌های رادیویی اختصاص دارد، مطلب مستقلی است که به تحلیل جداگانه نیاز دارد و از مباحث برنامه‌سازی به حساب می‌آید. اما دو مورد دیگر را در اینجا مطرح می‌کنیم:

موسیقی‌های رادیو

تمام موسیقی‌های رادیو، در دو گروه بزرگ قابل بررسی و تأمل می‌باشند: موسیقی باکلام و موسیقی بی‌کلام.

موسیقی‌های باکلام رادیو به دو صورت عمده عرضه می‌شوند: آوازا و ترانه‌ها.

آوازهای بدون وزن

موسیقی آوازی رادیو عبارت است از بیان آزاد و فارغ از ریتم معین اشعار کلاسیک ایرانی همراه با یک ساز. در واقع این شیوه عرضه موسیقی، ضمن معرفی نغمه‌های ایرانی، نهایتاً قصد دارد مفاهیم شعری را بیان کند. در واقع در آواز موسیقی به یاری بیان مناسب‌تر شعر می‌آید. این نوع موسیقی در شکل هفت دستگاه یا ۱۲ آواز موسیقی ایرانی که اصطلاحاً به آن موسیقی سنتی

رادیو در هدایت و همسان‌سازی سلیقه‌های شنیداری و ایجاد نوعی یگانگی نقش مهمی ایفا می‌کند.

می‌گویند، اجرا می‌شود. از آغاز پخش موسیقی در رادیو تا امروز خوانندگان و نوازندگان مختلفی به اجرای موسیقی سنتی ایران پرداخته‌اند و نغمه‌های موسیقی ملی ما را با تشخیص، توان و سلیقه خود معرفی کرده‌اند.

موسیقی‌های موزون

بخش دیگری از موسیقی ایرانی که در رادیو و همراه کلام پخش می‌شوند، دارای وزن و ضرباهنگ معین هستند که می‌توان آنها را موسیقی‌های موزون باکلام نام برد. از متداول‌ترین فرم‌های موسیقی‌های موزون باکلام ترانه و سرودها هستند که بیشترین کاربرد را در رادیو دارا می‌باشند. دسته دیگر از موسیقی‌های ایرانی آثار بدون کلام هستند که به‌وسیله یک ساز و یا گروهی از سازها یا ارکستر بزرگ اجرا می‌شوند. این دسته از موسیقی ضرباهنگ معین ندارند و با ریتم معین در قالب فرم‌هایی مانند پیش‌درآمد، رنگ، قطعات ضربی و یا آهنگ‌های ساخته‌شده برای ارکستر متجلی می‌شوند. در یادداشت‌های گذشته درباره این مطالب به حد کافی مطالبی بیان شده است.

به هر حال با این شرح بسیار اندک و تقسیم‌بندی کلی که در

مورد موسیقی بیان شد، قصد داریم میزان و نحوه گسترش و مقبولیت موسیقی‌های ایرانی را که از طریق رادیو پخش شده و به گوش مردم رسیده است، بررسی کنیم. بر این اساس نگاه ما به موسیقی ایرانی در شکل‌ها و فرم‌های مختلفی است که سال‌ها رادیو به عرضه آنها اقدام نموده است. بررسی خود را از ترانه‌ها یا تصنیف‌ها آغاز می‌کنیم که رایج‌ترین و پرمصرف‌ترین نوع موسیقی در برنامه‌های رادیویی به حساب می‌آید.

ترانه (تصنیف)

ترانه‌ها از شناخته‌شده‌ترین انواع موسیقی‌اند که سال‌های طولانی از رادیو پخش شده‌اند. ترانه‌ها ترکیبی از کلام ساده و روشن همراه با نغمه‌هایی اثربخش و زیبا هستند که احساس یا فکر مشخصی را منتقل می‌سازند. قبل از تأسیس رادیو، ترانه‌ها در جامعه و بر زبان مردم جاری بود. در سده گذشته ترانه‌ها را با عنوان تصنیف می‌شناختند. در حقیقت تصنیف‌ها همان ترانه‌ها می‌باشند که به گروه و صنف ویژه‌ای می‌پردازند. مثلاً تصنیف‌های میهنی، عاشقانه، مذهبی و... به صنف‌ها و دسته‌های معینی از ترانه اختصاص دارند. از آنجا که شعر ترانه یا تصنیف به مطلب ویژه‌ای توجه می‌کند و معمولاً به ساده‌ترین زبان و با واژگان نزدیک به بیان عموم مردم عرضه می‌شود، به‌سادگی هم بر دل مردم می‌نشیند. اگر این ترکیب‌ها و عبارات با ملودی زیبا و گوش‌نوازی توأم شوند، علاوه بر اثربخشی آنی، زمان را هم درمی‌نوردد و تا مدتها در حافظه نسل‌های مختلف به یادگار خواهند ماند. بنابراین یک تصنیف یا ترانه می‌تواند احساس و اندیشه خاصی را بین مردم یک نسل و نسل‌های بعدی مشترک سازد. فرم شعر و آهنگ در هر تصنیف معمولاً شکلی ثابت دارد که همان شکل در بندهای مختلف تکرار می‌شود. هر بند تصنیف یا ترانه شامل مقدمه، شعر ترانه، آهنگ شعر و موسیقی فاصله می‌باشد. شاید یکی از علل ماندگاری تصنیف‌ها تکرار شکل‌های ثابت آن باشد. رادیو سالیان دراز علاوه بر پخش ترانه‌ها و تصنیف‌هایی که در میان مردم معمول بود، خود ناشر و پخش‌کننده آثار هنرمندان مختلف به شمار می‌آمد. از آغاز تأسیس رادیو تا زمان پیروزی انقلاب ترانه‌های زیادی توسط خوانندگان اجرا شده که بعضی از آنها بر مبنای ملودی‌ها و ساختار موسیقی ملی ایران و تعدادی هم براساس نغمه‌های آزاد و فارغ از قید فواصل موسیقی ایرانی ساخته شده‌اند. بعضی از این ترانه‌ها ماندگارتر بوده و خاطره آنها به زمان ما هم رسیده است. تعداد زیادی از ترانه‌ها به دلیل ضعف شعر و ملودی و فقدان ارتباط با مناسبات اجتماعی و نیازها و علایق شنوندگان به سرعت فراموش شده‌اند. ترانه‌ها در دوران عمر رادیو توانسته‌اند مأموریت‌هایی را انجام داده و در مواردی بسیار اثربخش باشند.

خلاصه نتایج حاصله از بررسی تأثیر ترانه‌ها را به شرح زیر می‌آوریم:

- در سال‌های متمادی، ترانه‌های رادیو توانستند مضمون و

ایده معینی را در نظر بگیرند و از آن برای ایجاد فکر و احساسی مشترک در بین شنوندگان بهره جویند.

- ترنم ترانه‌ها و تصانیف بر زبان‌های مختلف و در نقاط گوناگون حکایت از نوعی واکنش یکسان و درک و حس مشترک و مشخص در برخورد با مسائل دارد.

- با بررسی به‌عمل آمده کاملاً مشخص شد که ملودی‌های اغلب ترانه‌ها ساده بوده و غیر از معدودی از آنها که جایگاه جداگانه‌ای دارند، نغمه‌های اکثر ترانه‌ها پیچیدگی و مختصات فنی و هنری ویژه‌ای ندارند.

- آهنگ و شعر ترانه‌های رادیو نشانگر واکنش‌های احساسی ملودی‌پرداز و ترانه‌سرا در باب خلق ملودی و کلام است که معمولاً شکل‌های مشابهی را تداعی می‌کنند.

- پخش مکرر ترانه‌ها در ساعات شبانه‌روز باعث شده که مردم به شنیدن آنها عادت کنند و تکرار پخش، احساسی آشنا و رابطه‌ای نزدیک با نغمه‌ها و کلمات ترانه‌ها را سبب می‌شود.

- در ترانه‌هایی که از رادیو پخش شده، جز گروه مشخصی از آنها، بقیه فاقد ارزش‌های حاکم بر موسیقی سنتی ایران بوده و اکثراً ملودی‌هایی هستند که نشانگر ذوق و سلیقه ملودی‌پرداز می‌باشند.

- در بین ملودی‌پردازان (آهنگ‌سازان) ترانه‌ها کسانی پیدا می‌شوند که اثر خود را تحت تأثیر یا با تقلید آشکار از یک ترانه موفق فرهنگ بیگانه برداشت کرده‌اند.

- بعضی از ترانه‌ها به واسطه ملودی‌های ویژه و پردازش و شعر جذاب و مؤثر مدت‌های طولانی در خاطره شنوندگان باقی مانده‌اند.

- در رادیو ترانه‌هایی وجود دارند که اجرای ضعیف ارکستر یا خواننده در آن مشهود بوده و کاملاً آشکار است که اثر براساس رفع تکلیف و ادای وظیفه پدید آمده است.

- اکثر ترانه‌های رادیو مضامینی تغزلی و عاشقانه دارند و در اشعار آنها مفاهیم اجتماعی و ارزش‌های والای انسانی کمتر مطرح می‌شود. مثلاً در غالب ترانه‌های پیش از انقلاب عمدتاً به زودگذربودن جهان و دم را غنیمت شمردن اهمیت داده می‌شود.

- شعر ترانه‌ها گاه با ملودی‌ها هم‌خوانی و هم‌سویی ندارند، مثلاً شعر لحنی شاد و امیدبخش دارد، درحالی‌که ملودی چنین حسی را القا نمی‌کند و یا برعکس خواننده با ملودی شاد و پرتحرکی اشعار غم و بدبختی سر می‌دهد.

- غیر از موارد خاص به‌نظر می‌رسد که خوانندگان ترانه‌ها اکثراً فاقد دانش لازم در موسیقی بوده و صرف وجود صدای خوش و ایجاد روابط فردی توانسته است آنها را به صحنه خوانندگی بکشاند.

- به خواننده که عضوی از مجموعه پدیدآورندگان اثر می‌باشد بیش از دیگران اهمیت داده می‌شود و معمولاً ترانه را با نام خواننده می‌شناسند.

درجه دوم اهمیت قرار گرفته و موسیقی ولایات را ظاهراً روستایی و کم‌اعتبار و فاقد ارزش‌های مدنیت تلقی می‌کرده‌اند.

- خوانندگان منسوب به شهرستان‌ها یا در مرکز خود و یا در تهران آثاری را تولید و پخش می‌کردند که به دلیل عدم آشنایی نوازندگان، تمامی ظرایف موسیقی بومی در آنها متجلی نشده است.

- در تولید آثار بومی بیشترین فعالیت‌ها در زمینه بازتاب ملودی‌ها صورت گرفته و نگرشی جامع و عالمانه در انتخاب و انعکاس آنها وجود نداشته است و سعی شده به آثار بومی رنگ و مدل شهری ببخشند.

- گاه با اجرای بعضی کلمات و تلفظ برخی از واژه‌ها تصور

- اغلب خوانندگان از طرق غیررسمی و بدون مجوز و نظارت وارد کار خوانندگی شده‌اند و همین عامل باعث می‌شود ارزش‌های حاکم بر رادیو و شرایط محیط بیرون از رادیو در تضاد قرار گرفته و وضعیتی مخدوش ایجاد کنند.

- عرضه ترانه‌های مختلف باعث ایجاد فرم‌های نو در نغمه‌پردازی، تنظیم‌های متنوع ارکستری و خلق تعبیر جدید در بیان مفاهیم و عبارات شعری شده است.

- نهایتاً ترانه‌های رادیو در سال‌های متمادی توانسته‌اند اهداف مورد نظر خود را به ثمر برسانند و در راستای جلب شنوندگان و پدیدآوردن احساسی مشترک سهمیم باشند.

موسیقی مناطق ایران

تا قبل از تأسیس رادیو مردم به روشنی و با دقت کافی موسیقی نواحی ایران را نمی‌شناختند؛ تنها نخبگان موسیقی و اهل پژوهش اطلاعاتی در مورد موسیقی مناطق داشتند. در سال ۱۳۰۷ شمسی پس از سفر استاد وزیری در اجرای کنسرت در گیلان، از طرف ایشان، استاد «ابوالحسن صبا» در رشت مدرسه موسیقی دایر کرد. همین اقدام باعث شد اولین پژوهش و گردآوری در مورد نغمه‌های بومی یک منطقه صورت پذیرد. استاد «روح‌الله خالقی» در کوششی دیگر ترانه‌های ساحلی دریای مازندران را گردآوری و ثبت کرده است. در سال ۱۳۲۰ شمسی آقای «لطف‌الله مفخم پایان» هم در زمینه گردآوری نغمه‌های بومی اقدامات ارزنده‌ای انجام داد. از آن تاریخ به بعد هم سایر علاقه‌مندان و دوستداران،

پخش مکرر ترانه‌ها در ساعات شبانه‌روز باعث شده که مردم به شنیدن آنها عادت کنند و تکرار پخش، احساسی آشنا و رابطه‌ای نزدیک با نغمه‌ها و کلمات ترانه‌ها را سبب می‌شود.

به پژوهش در موسیقی بومی پرداختند. اقدامات «ثمین باغچه‌بان» و «روبیگ گریگوریان» و بیش از همه تلاش‌های اصولی مرحوم دکتر «محمدتقی مسعودیه» زمینه جدید و علمی را در معرفی موسیقی مناطق ایران فراهم ساخت.

حاصل این اقدامات به گونه‌ای در فعالیت‌های رادیو بازتاب داشته و کم‌وبیش به گوش مردم رسیده است.

مهم‌ترین فعالیت‌های رادیو را در زمینه موسیقی بومی ایران به شرح زیر خلاصه می‌کنیم:

- متأسفانه در اوایل کار رادیو، نگاه به موسیقی مناطق در

اجرای موسیقی بومی صورت گرفته است.

- بعضی از موسیقی‌های بومی اجرا شده در رادیو که با لهجه معین خوانده شده، ریشه در ارزش‌های قوم مربوطه ندارند.

- ارکسترهای همراهی‌کننده خواننده اغلب فاقد خصایص موسیقی منطقه موردنظر می‌باشند.

- نغمه اکثراً ملودی‌پردازی اشخاص است و ریشه در مبانی موسیقی بومی ندارد و با تغییر شعر و دگرگون شدن لهجه مطلقاً نمی‌توان آن‌را به منطقه‌ای خاص منسوب دانست.

- در بعضی موارد ملاحظه شده که نغمه‌های معروف یک منطقه با گویش منطقه‌دیگر اجرا شده که این عمل به مبدأ اثر لطمه می‌زند.
  - اجراهای موسیقی مناطق اکثراً یک‌صدایی هستند و توسط یک خواننده اجرا شده‌اند.
  - بعضی از نغمه‌های بومی برای ارکستر تنظیم شده و یا توسط گروه کر اجرا گردیده که چون مورد توجه و علاقه شنوندگان قرار نمی‌گیرند، اکثراً ناموفق هستند.
- موسیقی کودک**
- رادیو در پرداختن به موسیقی کودکان و نوجوانان هم اقدامات مفیدی انجام داده است. در آغاز تأسیس رادیو در زمینه موسیقی کودک فعالیت خاصی در کشور وجود نداشت. به همت استاد «علینقی وزیری» طرحی برای آموزش سرود و موسیقی در مدارس به تصویب وزارت فرهنگ رسید و کتابی هم در این زمینه چاپ شد. عده‌ای به‌عنوان معلم سرود و موسیقی ساعات بسیار محدودی، در مدارس به کودکان سرود می‌آموختند.

ساز تنها

رادیو از ابتدای تأسیس تا امروز به معرفی نوازنده، خواننده و موسیقی ملی ایران همت گماشته و اغلب سبب رشد و گسترش این موسیقی شده است. از معروف‌ترین نوازندگانی که موسیقی سنتی ایران را در رادیو نواخته‌اند می‌توان از استادان: ابوالحسن

از معروف‌ترین نوازندگانی که موسیقی سنتی ایران را در رادیو نواخته‌اند می‌توان از استادان: ابوالحسن صبا، مرتضی محجوبی، حبیب سماعی، جواد معروفی، مشیر همایون شهردار، لطف‌الله مجد، جلیل شهناز، فرهنگ شریف، حسن کسایی، محمد موسوی، احمد عبادی، علی تجویدی، مهدی خالدی، حبیب‌الله بدیعی، پرویز یاحقی، همایون خرم و... نام برد که هر یک به نوبه خود توانسته‌اند در معرفی ارزش‌های موسیقی ملی ایران سهیم باشند.

صبا، مرتضی محجوبی، حبیب سماعی، جواد معروفی، مشیر همایون شهردار، لطف‌الله مجد، جلیل شهناز، فرهنگ شریف، حسن کسایی، محمد موسوی، احمد عبادی، علی تجویدی، مهدی خالدی، حبیب‌الله بدیعی، پرویز یاحقی، همایون خرم و... نام برد که هر یک به نوبه خود توانسته‌اند در معرفی ارزش‌های موسیقی ملی ایران سهیم باشند. رادیو از آغاز طی برنامه‌های مختلفی سعی در پخش نمونه‌هایی از ساز نوازندگان داشته است. براساس بررسی‌هایی که به‌عمل آورده‌ام، تا پیروزی انقلاب حدود ۱۹۵۰ اثر از اجراهای ساز تنها در رادیو ضبط شده است. برنامه‌های ساز تنها در محدوده ۱۵ دقیقه و هر روز توسط یک ساز پخش می‌شد. از خصایص و فواید پخش برنامه ساز تنها به چند مورد اساسی اشاره می‌کنیم:

- تهیه و پخش ساز تنها در معرفی و شناساندن موسیقی سنتی ایران قدمی مؤثر بوده است.
- ساز تنها موجب آشنایی علاقه‌مندان و موسیقی‌دانان جوان با شیوه‌کار استادان نام‌آور موسیقی ایرانی شده است.

این رویه ادامه داشت تا آنکه در دهه ۳۰ شمسی به ابتکار مرحوم «داوود پیرنیا» ساخت آثاری با صدای کودکان متداول شد. شیوه کار این‌گونه بود که ارکسترهای رادیو موظف بودند آهنگی را که خوانندگان بزرگسال اجرا کرده‌اند با شعری کودکانه با صدای کودکان هم اجرا کنند. این اولین اقدام رادیو در زمینه تولید و موسیقی برای کودکان به حساب می‌آید. سال‌ها بعد ارکسترهایی برای اجرای موسیقی کودکان تأسیس شد که تلاش‌های «شورا میخائیلیان» در این زمینه قابل یادآوری است. حاصل بررسی‌ها در مورد موسیقی کودک را به شرح زیر می‌آوریم:

- موسیقی کودکان چون براساس ملودی‌های بزرگسالان اجرا می‌شد، حالت کاملاً مستقلی نمی‌یافت.
- موسیقی کودکان چون توسط نوازندگانی از گروه اقلیت فراهم می‌شد، بیشتر رنگ ملودی‌های ارمنی را پیدا کرده بود.
- ملودی‌های اجراشده توسط کودکان به لحاظ کشش‌ها، فاصله‌ها، ریتم‌ها و ساختار ملودی، مناسب کودکان نبود.
- تک‌خوانی در موسیقی کودکان به تقلید از ترانه‌های

- پخش ساز تنها باعث شده آثاری که آهنگسازان مختلف برای یک ساز ساخته‌اند، معرفی و شناخته شوند.
- در اجرای ساز تنها روش ثابتی وجود نداشته و به دلخواه در یک برنامه، یک، دو یا سه گوشه اجرا شده است.
- اجرای ساز تنها در بعضی موارد فاقد محتوای ارزشمند است و حکایت از عدم تمرین و آمادگی و نوعی رفع تکلیف دارد.

- در سازهای تنها هنگام اجرای قطعات ضربی و چهارمضرب، تمبک‌ساز را همراهی می‌کند.
- در روند ضبط و اجرای ساز تنها، نسبت به سازهایی مانند کمانچه، عود و قانون کم‌توجهی شده و آثار محدودی از آنها در دست است.
- نمونه‌های درخشانی از سازهای تنها در رادیو اجرا شده که در نوع خود کم‌نظیر هستند.

- فقدان حضور هنرمندان جوان در تکنوازان مشهود است و برنامه تقریباً در انحصار استادان شناخته‌شده است.
- تعدادی از برنامه‌های تکنوازان نمونه‌های درخشانی از اجرای موسیقی سنتی به حساب می‌آیند. این برنامه در نهایت قدمی بزرگ و مؤثر در معرفی موسیقی سنتی ایران به شمار می‌رود.

سرود

سرودها آثاری از موسیقی‌های باکلام هستند که تقریباً از آغاز تأسیس رادیو متداول بوده‌اند. سرودها با مضامین ملی و میهنی و همراه با ملودی‌های پرحرکت و هیجان‌انگیز که اکثراً وزن مارش دارند به پخش و نشر افکار و اندیشه‌هایی خاص می‌پردازند. در دوران انقلاب و خصوصاً در زمان جنگ تحمیلی ضرورت و تأثیر سرودها در تهییج رزمندگان و دفاع از کیان ملی کاملاً آشکار گردید. در دوران قبل از انقلاب هم سرودهایی ساخته می‌شدند

تکنوازان

برنامه تکنوازان سال‌ها پس از برنامه سازتنها در رادیو متداول گردید. در این برنامه چند نوازنده تکنواز موسیقی ایرانی با همدیگر آثار و قطعاتی از موسیقی سنتی را در دستگاه یا آواز معینی اجرا کرده‌اند. با توجه به بررسی و بازشنوی برنامه تکنوازان به چند نکته اساسی می‌توان اشاره کرد:

- قصد اصلی رادیو از ایجاد برنامه تکنوازان آن بوده که استادان سولیت در کنار هم قطعاتی از موسیقی سنتی را بنوازند تا علیرغم محدودیت‌های قانونی در اجرای ساز تنها بتوانند دستمزد بیشتری دریافت کنند.

- در برنامه‌های تکنوازان به دلیل محدودبودن عده نوازندگان سولیت ترکیب‌های مشابه و نظیر هم به فراوانی تکرار شده و آثار تقریباً مشابهی پدید آورده‌اند.

- در بعضی از برنامه‌های تکنوازان با تمرین کافی و نداشتن آمادگی حاصل ضعیفی عرضه شده است.

با این تفاوت که محتوای اشعار آنها بیشتر در وصف خانواده سلطنتی و یا در مضامین مورد علاقه حکومت بود. بعد از انقلاب، سرودها اکثراً به تبیین علائق و مسائل مورد توجه عموم مردم پرداخته و خود را از حیطه فرمایشی بودن خارج کردند. در هر حال رادیو طی سال‌ها فعالیت در زمینه سرودسازی آثاری خلق کرده که خلاصه‌ای از حاصل بررسی آنها را به شرح زیر می‌توان بیان کرد:

- فرم سرود برای برانگیختن و حرکت و تهییج احساسات در برنامه‌های رادیویی کاربرد داشته است.

- درصد عمده‌ای از سرودهای ساخته‌شده در رادیو دارای اهداف سیاسی و اجتماعی بوده‌اند.

- به دلیل استفاده از فرم‌های مارش، سرودهای رادیو تا حدودی شبیه همدیگر هستند.

- گروه‌خوانی در اجرای سرودها گاه به‌کار رفته و همسانی و هم‌نویی را گسترش داده است.

- در اجرای سرودها استفاده از سازهای بادی خصوصاً سازهای بادی مسی، رنگ جدیدی برای شنیدن فراهم کرده است.

- سرودهای ناموفق اغلب آنهایی بوده‌اند که مضمونشان بر باورهای مردم تکیه نداشته و برای مداهنه و خوش‌آمدگویی ساخته شده‌اند.

- در رادیو سرودهای بسیار خوب و موفقی ساخته شده‌اند که امروز هم مورد عنایت می‌باشند. این سرودها که اکثراً منبعی خودجوش داشته‌اند بر ارزش‌ها و باورهای مورد قبول مردم متکی بوده‌اند.

موسیقی ایام ویژه

در طول سال به مناسبت‌های تاریخی، سیاسی، اجتماعی و مذهبی گرامی‌داشت ایام مخصوص ضروری به نظر می‌رسد. رادیو همواره ملزم به یادآوری و بازتاب آن وقایع بوده و موسیقی بخشی از ابزار تداعی و ماندگاری خاطرات آن ایام را برعهده می‌گیرد. مثلاً یادآوری جانفشانی‌های مردم در انقلاب مشروطیت یا انقلاب اسلامی و یا تولد پیامبر و ائمه و شهادت آنها و روزهایی که تذکار و یادآوری آنها جزء ارزش‌های حاکم بر جامعه به حساب می‌آید، به وسیله شعر و موسیقی می‌تواند شناخته‌تر شود. موسیقی‌های ایام ویژه سال‌هاست که به مدد بیان وقایع مورد علاقه آمده است. شاخصه‌های این نوع موسیقی‌های رادیو را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد:

- هدف از ساخت و عرضه این موسیقی‌ها تثبیت حوادث و تداوم ارزش آنها نزد شنوندگان است.

- موسیقی ایام ویژه توجیه‌کننده مسائل سیاسی، اجتماعی و اعتقادی می‌باشد.

- این موسیقی‌ها اکثراً شکل رسمی دارند و با شنیده‌های معمولی همسان نمی‌باشند.

- شعر و ملودی در این نوع موسیقی‌ها معمولاً از جنس فاخر و بارزشی هستند.

- معمولاً در اجرا و عرضه این‌گونه آثار دقت و توجه کافی معمول شده است.

- موسیقی‌های ایام ویژه گاه نشئت‌گرفته از ساخته‌های مردم است که شکلی متعالی یافته است.

- موسیقی‌های ایام ویژه متناسب با حادثه و رویداد روز موردنظر، نماد و شخصیت ویژه‌ای دارند.

موسیقی‌های سرگرمی

رادیو در یکی از اهداف خود، ایجاد سرگرمی و فراهم آوردن فضای فرح و نشاط را اعلام کرده است. هماهنگ شدن با زمان فراغت شنوندگان و تولید سرور و شادمانی از کارهای اساسی است که

در رادیو با دقت و زحمت فراوان می‌توان به آن دست یافت. رادیو در سال‌های گذشته تلاش‌هایی در این زمینه انجام داده که حاصل آن کوشش‌ها را به صورت زیر خلاصه می‌کنیم:

- موسیقی‌های سرگرم‌کننده رادیویی عموماً مفاهیم طنز، هشدار و شوخی را دربرمی‌گیرند.

- موسیقی‌های سرگرم‌کننده معمولاً در شکل ترانه‌های بسیار ساده جلوه‌گر می‌شوند.

- موسیقی‌های سرگرم‌کننده اکثراً شکلی ساده داشته و به سرعت قابل درک می‌باشند.

- شعر و مضامین کلامی در این نوع موسیقی‌ها بیشتر از موسیقی بی‌کلام عرضه شده‌اند.

- در اجرای موسیقی‌های سرگرم‌کننده، اجراها ساده و ترکیب سازها معمولی هستند.

- متأسفانه در برخی موارد طنزها و سرگرمی‌ها حالت هجو و کم‌بها یافته‌اند.

- هنرمندان توانا در طنزها خالق افکار و شخصیت‌هایی شدند که به یک خصیصه آشنای اجتماعی تبدیل شد.

برنامه‌های موسیقی

بخش دیگری از فعالیت‌های رادیو طی سال‌های گذشته به تولید و ساخت برنامه‌های موسیقی اختصاص یافته است. برنامه‌های موسیقی در واقع اقدامی برای معرفی و تجزیه و تحلیل و بیان ارزش‌های موسیقی است. از میان برنامه‌های موسیقی که در سال‌های متمادی در رادیو ساخته شده‌اند به چند نمونه اشاره می‌کنیم که بیش از سایر برنامه‌ها موفق بوده‌اند.

برنامه «یادی از هنرمندان ایران»

این برنامه که در سال‌های ۱۳۳۷ و ۱۳۳۸ از رادیو پخش می‌شد، نوشته‌ای بود از شادروان استاد روح‌الله خالقی که همراه با نمونه‌های انتخاب‌شده موسیقی و شرح مختصر احوال موسیقی‌دانان به گوش علاقه‌مندان می‌رسید.

برنامه اساساً به معرفی هنرمندان موسیقی اختصاص داشت و هفته‌ای یک بار و هر بار به مدت ۱۵ تا ۲۰ دقیقه از رادیو پخش می‌شد. مهم‌ترین نتیجه پخش این برنامه در خدمت به موسیقی به قرار زیر است:

- شرح حال و آثار هنرمندان موسیقی ایران و آشناسدن با آنها

- پخش و معرفی موسیقی‌هایی که همه مردم به آنها دسترسی نداشتند.

- نثر روان و بیان ساده در انتقال مفاهیم موسیقی به شنونده

- جذابیت برنامه به دلیل حالت و فرم روایتی و حکایت‌گونه آن

- مقایسه آثار گذشته و حال به منظور بالا بردن قدرت تشخیص موسیقی.

- تحلیل وضعیت حال و ایجاد پیوند بین گذشته و حال با توجه به ارزش‌های موسیقی.

برنامه «ساز و سخن»

برنامه ساز و سخن نیز از ابتکارهای استاد روح‌الله خالقی بود که نثر شیرین و روان و صدای استاد در سال‌های ۱۳۳۷ تا ۱۳۴۰ از رادیو پخش شده است. برنامه ساز و سخن در دو دوره متفاوت تهیه و فراهم شده که خوشبختانه امروز به طور کامل در دسترس علاقه‌مندان می‌باشد.

الف: دوره اول در مورد موسیقی سنتی تهیه شده و ذکر نمونه‌هایی از ساز و آوازه‌ها را به همراه دارد.

شعر می‌خوانیم، موسیقی هم به‌عنوان مکمل به ذهن متبادر می‌شود. برنامه مشاعره که سال‌ها از برنامه‌های موفق رادیو به حساب می‌آمد، هر هفته به مدت نیم ساعت پخش می‌شد و ۱۰ تا ۱۲ دقیقه از اواسط برنامه به پخش ساز و آواز سنتی اختصاص می‌یافت. در این برنامه خواننده‌ای چند بیت شعر مورد نظر را با ساز نوازنده در یکی از آوازه‌ها اجرا می‌کرد. عمده‌ترین اهداف پخش موسیقی در این برنامه عبارت بودند از:

- تأکید در خواندن اشعار منتخب برنامه با آواز
- اجرای گوشه‌های محدود و مشخص از موسیقی ایرانی
- معرفی خوانندگان و نوازندگانی که در آن روزگار کمتر معروف بودند.
- این برنامه وسیله‌ای بود برای معرفی و گسترش موسیقی ایرانی.

برنامه مشاعره که سال‌ها از برنامه‌های موفق رادیو به حساب می‌آمد، هر هفته به مدت نیم ساعت پخش می‌شد و ۱۰ تا ۱۲ دقیقه از اواسط برنامه به پخش ساز و آواز سنتی اختصاص می‌یافت.

برنامه «شاعران قصه می‌گویند»

- هدف اصلی از تهیه و پخش این برنامه، معرفی داستان‌های زیبا و شنیدنی در ادب فارسی بود.
- تهیه و اجرای موسیقی بهانه‌ای برای تکمیل این داستان‌ها به حساب می‌آمد.
- در هر برنامه به تناسب مضامین مورد بحث آهنگ‌هایی ساخته می‌شد.
- موسیقی متن برنامه که براساس موسیقی سنتی بود، در بیان اندیشه برنامه به خدمت گرفته می‌شد.
- بخش‌های آوازی این برنامه برگرفته از متن قصه و از اشعار همان قصه خوانده می‌شد.
- دستگاه و آوازی که انتخاب می‌شد با حال و هوای قصه تناسب داشت.

ب: دوره دوم به تحلیل و بررسی آثار ساخته‌شده توسط آهنگ‌سازان اختصاص یافته و نمونه‌هایی پخش می‌کند.

- برنامه‌ساز و سخن راهگشای مناسبی برای شناخت موسیقی ایرانی است.
- نگرش‌های فنی، جامع و عالمانه استاد خالقی در تحلیل‌ها از امتیازهای این برنامه است.
- برنامه ضمن عرضه نمونه‌هایی از موسیقی به معرفی هنرمندان و آثار ارزشمند آنها می‌پردازد.
- شنوندگان برنامه‌های ساز و سخن در پایان می‌توانند دیدی واقع‌بین و انتخابی منطقی در برخورد با موسیقی ایران بیابند.

برنامه «مشاعره»

اساساً مشاعره در فرهنگ ما سابقه‌ای طولانی دارد که نوعی تلاش برای حفظ اشعار و اعتبار بخشیدن به ابیات ارزشمند است. وقتی

برنامه «نواهایی از موسیقی ملی»

این برنامه به منظور معرفی موسیقی ملی ایران ساخته می‌شد.

فرم و اجرای موسیقی در این برنامه پایبند سنت اجرایی گذشتگان نبود و نوآوری‌هایی داشت.

آثار این برنامه هم از میان ساخته‌های متقدمان و هم از بین کارهای معاصران انتخاب می‌شد.

قید استفاده از سازهای سنتی در این برنامه وجود نداشت.

به کارگیری ساز «قانون» در اکثر این برنامه‌ها از اقدامات مفید در معرفی این ساز بود.

این برنامه به سرپرستی اسدالله ملک و با خوانندگی محمودی خوانساری اجرا می‌شد.

«موسیقی FM»

سال‌های ۱۳۴۷ و ۱۳۴۸ همزمان با پیدایش و رواج سیستم پخش موسیقی استریو فونیک در ایران است. در این سال‌ها رادیو برای استفاده علاقه‌مندان این سیستم تعدادی موسیقی به طریقه استریو ضبط و پخش کرد و به نام رادیو FM عرضه نمود. سرپرستی این فعالیت برعهده آهنگ‌ساز و نوازنده ویلن استاد همایون خرم بود.

راه‌اندازی این برنامه جهت استفاده از یک سیستم جدید پخش موسیقی اقدام ارزنده‌ای بود.

این برنامه برای اولین بار در ایران موسیقی را با سیستم استریو ضبط و پخش می‌کرد.

برنامه موسیقی FM روزانه به مدت سه ساعت پخش می‌شد که رضایت علاقه‌مندان را جلب می‌کرد.

تفکیک سازها در موقع شنیدن سیستم استریو دقت نظر و تشخیص اجرای سازها را افزایش می‌بخشید.

این شیوه ضبط و پخش موسیقی، قدم‌های اولیه در اقدامات فنی ضبط موسیقی در سال‌های بعد شد.

برنامه «موسیقی استان‌ها»

مراکز رادیویی از سال‌ها قبل اقدام به تولید و اجرای نغمه‌های موسیقی بومی می‌کردند. مطابق مقررات هر مرکز رادیویی موظف بود، نمونه‌هایی از آثار تولیدی خود را به مرکز بفرستد. این آثار در اداره شهرستان‌های رادیو گردآوری و بعضاً از رادیو پخش می‌شدند. به تدریج براساس این آواها برنامه‌ای به نام موسیقی استان‌ها تهیه و هر هفته به مدت نیم‌ساعت پخش می‌شد. هدف اصلی این برنامه معرفی موسیقی مناطق مختلف ایران بود. بعضی از آثار پخش شده در این برنامه حاوی زیبایی‌ها و اصالت‌های مناطق خود بودند. گاه به علت عدم کنترل و شناخت کم، آثار کم‌ارزش و عامیانه به جای موسیقی مناطق ایران عرضه می‌شدند،

آثار پخش شده هیچ‌گونه شرح و تفسیری نداشتند و با اعلام نام اثر آن را به گوش شنونده می‌رساندند. اغلب برنامه به دلیل عدم شناخت و تحلیل دقیق در مورد موسیقی مناطق شنونده را دچار اشتباه و بدآموزی می‌ساخت. این برنامه هر چند با نقایص فراوان پخش می‌شد ولی موجبات آمادگی گوش‌ها را برای شنیدن موسیقی‌های مناطق تا حدی فراهم می‌کرد.

برنامه «گلچین هفته»

برنامه گلچین هفته در سال ۱۳۵۴ طراحی و تهیه و هر هفته روزهای جمعه به مدت یک ساعت پخش می‌شد. این برنامه سعی داشت به ارزش‌ها و اصالت‌های موسیقی ایرانی توجه کرده و در آشفته-بازار خوانندگی و نوازندگی متداول در آن دهه، به معرفی نواخته‌ها و ساخته‌های موسیقی دانان ارزشمند ایران بپردازد.

چون تهیه این برنامه را شخصاً عهده‌دار بودم، لذا عمده‌ترین اهدافی را که در این برنامه مورد توجه بود بیان می‌کنم:

- بررسی و تحلیل مسائل فنی موسیقی در حد درک نیاز علاقه‌مندان.
- انعکاس نظریه‌ها و عقاید موسیقی دانان ایرانی.
- معرفی فعالیت گروه‌ها و کانون‌های علاقه‌مند به موسیقی ایرانی.
- معرفی موسیقیدان‌های گذشته، بیان داستان‌های جذاب در مورد موسیقی و مصاحبه با موسیقیدانان
- معرفی آثار بازسازی شده از موسیقی قرن اخیر
- پخش آثار باارزش از موسیقی‌های تولیدشده در ارکسترها و گروه‌های فعال در واحد موسیقی رادیو
- تشویق و جذب جوانان علاقه‌مند به موسیقی ایران و معرفی آنها در این برنامه.
- حفظ تشخیص برنامه و دوری از ساده‌پسندی جهت جلب توجه موسیقیدانان جدی.

برنامه «موسیقی محلی»

از حدود سال ۱۳۵۳ شمسی، برنامه موسیقی محلی جایگزین برنامه موسیقی استان‌ها شد. این برنامه هر روز به مدت ۱۵ دقیقه از رادیو پخش می‌شد. گردآوری آهنگ‌ها، نوشتن متن و بررسی و تهیه فنی برنامه، توسط نگارنده این سطور انجام می‌شد. در قدم‌های اول با سفر به نقاط مختلف، یاری گرفتن از همکاران و آرشو مراکز، استفاده از آرشوهای خصوصی مجموعه‌داران، هدایت‌های استاد دکتر مسعودیه و کمک‌های سرکار خانم «فوزیه مجد» برای اهدای نمونه‌هایی از موسیقی مناطق، توانستم مجموعه قابل‌توجهی از آثار موسیقی مناطق را گردآوری و دسته‌بندی کنم. برنامه موسیقی محلی هر روز به پخش موسیقی یک منطقه از مناطق ایران اختصاص یافته بود و در هر برنامه دو یا سه اثر با شرح مختصر در معرفی آثار پخش می‌شد. حاصل

فعالیت‌های این برنامه را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد:

- برنامه موسیقی محلی باعث شد بررسی و نگاه جدی و مؤثری به موسیقی‌های مناطق ایران صورت پذیرد.
- اقدام به معرفی و بررسی ماهیت اشعار، ملودی‌ها، سازها و ارزش‌های موسیقی مناطق ایران از کارهای برنامه بود.
- با ایجاد این برنامه و گردآوری آثار، رادیو به تدریج صاحب مجموعه‌ای ارزشمند از آهنگ‌های بومی ایران گردید.
- شرح و توضیح همراه آثار موجب شناخت بهتر موسیقی مناطق شد.
- بعضی از آثار گردآوری شده که حاوی مضامین اجتماعی و یا نظرگاه‌های سیاسی بودند، اجازه پخش نمی‌یافتند.
- این برنامه یکی از انگیزه‌هایی بود که زمینه گرایش به شنیدن موسیقی مناطق گسترش یابد.

گل‌های رنگارنگ: برنامه گل‌های رنگارنگ ترکیبی از شعر، نثر، ساز تنها، ساز و آواز و آثار ارکستری است. مضمون و فکر اصلی این برنامه بیان مسائل توصیفی و تغزلی است. تعداد واقعی برنامه گل‌های رنگارنگ که در رادیو ساخته شده ۴۱۳ برنامه می‌باشد که در زمان‌های بین ۲۵ تا ۳۵ دقیقه تهیه شده‌اند. اساسی‌ترین خصایص برنامه‌های گل‌های رنگارنگ را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد:

- استفاده از آثار شعرای بزرگ متقدم و معاصر ایران
- معرفی و بهره‌گیری از ساز معروف‌ترین نوازندگان ایران
- تشکیل ارکستر گل‌ها مرکب از منتخب نوازندگان ایرانی و رهبری استادانی چون روح‌الله خالقی و جواد معروفی
- پخش ترانه‌های تنظیم‌شده و آوازهای شاخص در هر یک از برنامه‌ها

برنامه گل‌های تازه نسبت به برنامه‌های قبلی گل‌ها از نظم و روش تولید معینی بهره دارد. تمام برنامه‌های گل‌های تازه در حدود ۳۰ دقیقه تهیه شده و روش برنامه‌سازی بر پایه سنت متداول در بین موسیقی‌دانان ایرانی، شامل اجرا، پیش‌درآمد، آواز، تصنیف و رنگ می‌باشد.

- تنظیم و اجرای آثار بدون کلام توسط ارکستر گل‌ها در اکثر برنامه‌ها

- دکلاماسیون اشعار موردنظر در فاصله بخش‌های آوازی
- اقدام به ساخت و عرضه موسیقی‌های چند صدایی از طریق نوعی کنترپوان
- دستیابی به کیفیت درخشان ضبط موسیقی به نسبت زمان و علی‌رغم محدودیت امکانات فنی.

گل‌های جاویدان: برنامه گل‌های جاویدان تقریباً همان شکل برنامه گل‌های رنگارنگ را دارد، با این تفاوت که اشعار و متن آن محتوا و مضامین عرفانی را شامل می‌شود. از مجموعه گل‌های جاویدان

برنامه «گل‌ها»

برنامه گل‌ها مجموعه‌ای مرکب از شعر، نثر و موسیقی بود که از سال ۱۳۴۴ طرح اولیه آن توسط مرحوم «داوود پیرنیا» پیشنهاد شد. در این برنامه علاوه بر ساز و آواز سنتی، دکلاماسیون شعر و بیان نمونه‌های نثر، گاه آثار موزون اجرا شده توسط ارکستر گل‌ها معرفی و پخش می‌شدند. برنامه‌های گل‌ها تحت چند عنوان مختلف تهیه و پخش می‌شدند که عبارت بودند از: گل‌های رنگارنگ، گل‌های جاویدان، برگ سبز، شاخه گل و گل‌های صحرائی.

در رادیو ۱۴۸ برنامه تولید شده که مدت زمان آنها بین ۴۰ تا ۴۸ دقیقه می‌باشد. در هر برنامه گل‌های جاویدان دو و گاهی سه خواننده آواز شرکت دارند، در حالی که در برنامه گل‌های رنگارنگ فقط یک خواننده آواز وجود دارد.

برگ سبز: در مجموعه فعالیت‌های گروه گل‌ها برنامه‌ای با نام برگ سبز تولید می‌شد. برگ سبز در واقع کوتاه شده و چکیده برنامه گل‌های جاویدان به حساب می‌آید. مدت برنامه‌های برگ سبز تقریباً ۳۰ دقیقه می‌باشد و ترکیب آهنگ‌ها و متن آن با حفظ مضامین عرفانی عیناً از برنامه گل‌های جاویدان گرفته شده است.

از برنامه‌های برگ سبز در رادیو تعداد ۳۱۲ برنامه ضبط و تولید شده است.

شاخه گل: برنامه شاخه گل از گروه برنامه‌های گل‌ها می‌باشد که به مدت ۱۵ دقیقه تهیه و تدوین می‌شده است.

برنامه‌های شاخه گل هم نمونه‌های خلاصه شده و کوتاهی از گل‌های رنگارنگ است که حاوی همان فرم و محتوا، منتهی صورتی خلاصه‌تر می‌باشد. تعداد برنامه‌های شاخه گل در رادیو ۴۶۵ برنامه است.

پذیرفته است. از برنامه‌گل‌های تازه ۲۰۱ شماره تهیه و تولید شده است.

ارکسترهای رادیو

پس از تأسیس ارکسترهای محجوبی و صبا در آغاز کار رادیو، به تدریج عده نوازندگان و خوانندگان رادیو افزایش یافت و گروه بیشتری از هنرمندان موسیقی ایرانی به رادیو پیوستند، به طوری که در سال‌های ۱۳۲۶ و ۱۳۲۷ رادیو حدوداً ۸۶ نفر خواننده و نوازنده در اختیار داشت. به تدریج ارکسترهای دیگری به گروه ارکسترهای رادیو اضافه شدند که از میان آنها باید از: ارکستر خالدي، ارکستر وفادار، ارکستر منصوری، ارکستر خادم میثاق، ارکستر عادل آخوندزاده (ارکستر آذربایجانی) و ارکستر برادران معارفی نام ببریم. در سال ۱۳۲۴ به همت استاد روح‌الله خالقی باشگاه موسیقی تأسیس شد که هدف اصلی این باشگاه گسترش زمینه‌های معرفی و حمایت از موسیقی ملی ایران بود. یکی از نتایج فعالیت این باشگاه جدیدالتأسیس تشکیل «ارکستر انجمن

پس از تأسیس ارکسترهای محجوبی و صبا در آغاز کار رادیو، به تدریج عده نوازندگان و خوانندگان رادیو افزایش یافت و گروه بیشتری از هنرمندان موسیقی ایرانی به رادیو پیوستند، به طوری که در سال‌های ۱۳۲۶ و ۱۳۲۷ رادیو حدوداً ۸۶ نفر خواننده و نوازنده در اختیار داشت.

موسیقی ملی» بود که استاد خالقی آن را رهبری و سرپرستی می‌کرد. ارکستر انجمن موسیقی ملی آثار فراهم آمده خود را طی برنامه‌هایی از رادیو عرضه می‌کرد. گفتنی است تا سال ۱۳۲۶ شمسی برنامه‌های موسیقی رادیو به صورت زنده پخش می‌شدند. از این سال به بعد، به علت فراهم آمدن امکانات ضبط گاهی بعضی از برنامه‌های موسیقی ضبط می‌شد.

از سال ۱۳۳۲ با گسترش امکانات فنی اکثر برنامه‌های موسیقی رادیو بر روی نوار ضبط و نگهداری می‌شدند. به تدریج ارکسترهای رادیو سامان گرفته و توسعه یافتند. بیشتر آثار این ارکسترها به صورت یکصدایی و توسط گروه نوازندگان به اجرا درمی‌آمد که عمدتاً موسیقی‌های باکلام و ترانه بودند. از سال ۱۳۳۲ به بعد رادیو دارای هفت ارکستر شد که ارکسترهای شماره یک و دو ارکستر گل‌ها از معتبرترین این ارکسترها به حساب می‌آمدند. معمولاً سرپرستی ارکسترها برعهده نوازندگانی بود که سابقه کار بیشتری داشته یا در امر نوازندگی و ملودی‌پردازی فعال‌تر و شاخص‌تر از دیگران بودند. تا این زمان برنامه‌های

گل‌های صحرائی: از دیگر برنامه‌های تولید شده در مجموعه فعالیت‌های گل‌ها در زمان مرحوم پیرنیا، گل‌های صحرائی می‌باشد. این برنامه براساس ترانه‌ها و نغمه‌های موسیقی مناطق ایران و با اشعاری متناسب با بیان همان آواها تهیه و تولید می‌شد. مدت این برنامه‌ها بین ۱۲ تا ۱۵ دقیقه می‌باشد. از برنامه‌های گل‌های صحرائی، تعداد ۶۸ برنامه تهیه شده است.

گل‌های تازه: پس از درگذشت شادروان «داوود پیرنیا» سرپرستی برنامه گل‌ها را مدت کوتاهی «رهی معیری» و پس از او «محمد میرنقیبی» عهده‌دار شدند. مسئولیت این برنامه از سال ۱۳۵۰ شمسی رسماً بر عهده «هوشنگ ابتهاج» - غزل‌سرای معاصر - گذاشته شد. برنامه گل‌های تازه نسبت به برنامه‌های قبلی گل‌ها از نظم و روش تولید معینی بهره دارد. تمام برنامه‌های گل‌های تازه در حدود ۳۰ دقیقه تهیه شده و روش برنامه‌سازی بر پایه سنت متداول در بین موسیقی‌دانان ایرانی، شامل اجرا، پیش‌درآمد، آواز، تصنیف و رنگ می‌باشد. بیان اشعار و دکلاماسیون در گل‌های تازه با دقت و نظارت کافی صورت

رادیویی در مدت محدودی از شبانه‌روز پخش می‌شد. وقتی از سال ۱۳۳۹ پخش برنامه‌های رادیویی ۲۴ ساعته شد، موسیقی‌های بیشتر و متنوع‌تری از رادیو عرضه گردیدند. در اینجا به اختصار نام ارکسترها و گروه‌هایی را که در مدت فعالیت خود در رادیو موجد آثاری وزین بوده‌اند می‌آوریم و برای شناخت هر یک از آنها شرح مختصری می‌نویسیم.

ارکستر گل‌ها

در سال ۱۳۳۴ ارکستر گل‌ها تشکیل شد. اعضای اولیه این ارکستر از میان بهترین نوازندگان رادیو انتخاب شدند و به تدریج گروهی از نوازندگان قوی‌تر که در گروه‌های خارج از رادیو کار می‌کردند به این ارکستر پیوستند. آثار این ارکستر براساس نغمه‌های ملی ایران و با عنایت به چندصدایی‌کردن اصوات مشتمل بر شیوه کنترپوان صورت می‌گرفت. آثار موسیقی ارکستر گل‌ها را معمولاً استاد روح‌الله خالقی و استاد جواد معروفی تنظیم و سرپرستی و رهبری می‌کردند.

ارکستر فارابی

در سال ۱۳۴۳ ارکستر بزرگی به نام «فارابی» - فیلسوف و موسیقی‌دان بزرگ ایرانی - تشکیل شد. نوازندگان این ارکستر از بین نوازندگان توانای موجود در تهران انتخاب شدند. سرپرستی و رهبری این ارکستر را استاد «مرتضی حنانه» بر عهده داشت. در ارکستر فارابی به بهره‌گیری از تکنیک‌های موسیقی اروپایی و بر مبنای نغمه‌ها و ملودی‌های ایرانی آثاری تنظیم و آماده می‌شد که اکثراً حاصلی شنیدنی داشتند. خوشبختانه امروز هم دسترسی به این آثار زیبا و گوش‌نواز در میان نوارهای رادیو ممکن می‌شود. بخش عمده کارهای ارکستر فارابی موسیقی بی‌کلام بود که چه به‌صورت تنها و چه در برنامه‌های رادیو کاربرد داشتند.

ارکسترهای بارید و نکبسا

در کنار فعالیت‌هایی که ذکر کردیم، در رادیو دو ارکستر دیگر با نام‌های بارید به سرپرستی و رهبری «فریدون ناصری» و نکبسا به سرپرستی و رهبری «مصطفی کسروی» تشکیل شد. اساساً هدف از تشکیل این دو ارکستر سعی در اجرای آثاری متفاوت از ارکسترهای معمول رادیو و به‌کاربردن چندصدایی و سازبندی‌های جدید بود.

تحول مهمی که در این سال‌ها به‌وجود آمد، تأسیس رشته موسیقی در دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران در مهر ماه ۱۳۴۴ می‌باشد. این دانشکده باعث شد موسیقی‌دان‌های جوانی تربیت شده و رشد کنند و با ایده‌ها و نظریه‌های تازه‌ای وارد کار موسیقی جامعه و از جمله ارکسترهای رادیو شوند.

کر و ارکستر رادیو

گروه کر و ارکستر رادیو در سال ۱۳۴۵ به سرپرستی و رهبری

«ایرج گلسرخی» تشکیل شد. این ارکستر سعی داشت با بهره‌گیری از گروه کر و آواز چندصدایی و تنظیم‌های ارکستری خالق آثار تازه‌ای در موسیقی ایران باشد. اجرای نغمه‌های بومی نواحی ایران و آثار آهنگسازان رادیو از اولین اقدامات این ارکستر بود. گروه کر و ارکستر رادیو، گاه آثار ساده‌ای از موسیقی کلاسیک اروپایی اجرا می‌کرد که در واقع کار عبثی به‌شمار می‌رفت؛ چه اروپایی‌ها با توان و امکانات بیشتر خود در آن زمینه کارهای بسیار شنیدنی اجرا کرده‌اند.

ارکستر بزرگ رادیو

در سال ۱۳۴۹ ارکستر بزرگ رادیو با انتخاب نوازندگان موجود در رادیو و دعوت از عده دیگری از نوازندگان خارج از رادیو تشکیل شد. این ارکستر در آغاز کار به اجرای نمونه‌هایی از آثار باکلام و بدون کلام پرداخت. آثار این ارکستر براساس سازبندی ارکسترهای اروپایی و سعی در استفاده از تکنیک‌های چندصدایی

گروه کر و ارکستر رادیو در سال ۱۳۴۵ به سرپرستی و رهبری «ایرج گلسرخی» تشکیل شد. این ارکستر سعی داشت با بهره‌گیری از گروه کر و آواز چندصدایی و تنظیم‌های ارکستری خالق آثار تازه‌ای در موسیقی ایران باشد.

تنظیم شده‌اند. در آغاز، رهبری این ارکستر با استادان «مرتضی حنانه» و «فریدون ناصری» بود. از سال ۱۳۵۲ رهبری ارکستر بزرگ رادیو بر عهده «فرهاد فخرالدینی» گذاشته شد. به تدریج علاوه بر آهنگسازان و نغمه‌پردازان موجود در رادیو، نیروهای دیگری از خارج از رادیو به این ارکستر پیوستند و بعضی از آثار خود را برای اجرا به این ارکستر سپردند. از جمله این اشخاص می‌توان از آقایان «حسین دهلوی»، «فرهاد فخرالدینی»، «فریدون شهبازیان»، «اردشیر روحانی»، «کامبیز روشن‌روان» و... نام برد. اغلب آثار اجرا شده باکلام و بدون کلام توسط این ارکستر امروز هم قابل استفاده در برنامه‌های رادیویی می‌باشند.

گروه‌های موسیقی

علاوه بر ارکسترهای رادیو، گروه‌های دیگری نیز در رادیو تشکیل شدند که اجرای موسیقی ایرانی را بر عهده داشتند. جهت جلوگیری از اطاله کلام شرح فعالیت و معرفی این گروه‌ها را به اختصار انجام می‌دهیم.

ارکستر رودکی: گروه کوچکی بود به سرپرستی استاد «ابراهیم منصوری» که حدود سال‌های ۱۳۴۲ تا ۱۳۴۳ فعالیت می‌کرد. از مهم‌ترین اقدامات این ارکستر بیان خصایص موسیقی ملی با بهره‌گیری از مجموعه‌ای از سازهای مختلف بود.

ارکستر درویش: ارکستر کوچکی بود که با استفاده از سازهای ملی و به منظور شاخص کردن آنها در سال ۱۳۴۴ ابتدا به رهبری استاد خالقی و سپس با سرپرستی استاد «حسینعلی ملاح» فعالیت کرد و تعدادی از آثار موسیقی ملی را به اجرا درآورد.

ارکستر سازهای ملی: این ارکستر در سال ۱۳۴۵ با سرپرستی استاد «حسینعلی ملاح» تشکیل شد. سازبندی این ارکستر ترکیبی از سازهای ملی و سازهای بین‌المللی بود و آثار متعددی اجرا شد. بعد از مدتی سرپرستی این ارکستر به مرحوم «عباس شاپور» و پس از چندی به شادروان «مهدی مفتاح» سپرده شد. ارکستر سازهای ملی از سال ۱۳۵۴ با نام ارکستر مفتاح به فعالیت خود ادامه داد و این فعالیت تا زمان انقلاب ادامه داشت.

به‌منظور کنترل مسائل فرهنگی و هنری و نظارت بر ارزش‌های فنی و اجتماعی موسیقی‌های تولیدشده در رادیو شورایی به نام «شورای موسیقی» تشکیل شد. شورای موسیقی مرکب از موسیقی‌دانانی بود که سمت شیخوخیت داشته و نزد اکثر موسیقی‌دانان مقبول بودند.

گروه پایور: از گروه‌های منسجم و وابسته به وزارت فرهنگ و هنر بود که براساس قراردادهایی، آثاری را برای پخش از رادیو اجرا می‌کرد. رهبر و سرپرست این گروه استاد «فرامرز پایور» بود. مبنای کار این گروه موسیقی ملی ایران بود و سازهای ملی و بین‌المللی توأم در این ارکستر به کار می‌رفت. نظم و دقت در اجرا و شفافیت صدا از ویژگی‌های گروه پایور بود. این گروه نگاهی نو در تنظیم و اجرا داشت.

گروه شیدا: در سال ۱۳۵۳ با انتخاب و دعوت گروهی از دانشجویان دانشگاه به سرپرستی «محمد رضا لطفی» گروه شیدا تشکیل شد. فعالیت این گروه براساس حفظ اصول موسیقی سنتی و با استفاده از سازهای ملی ایران جلو‌گر شد. آثار گروه شیدا به‌صورت یک‌صدایی و بر مبنای پیروی از شیوه‌های اجرایی موسیقی‌دانان گذشته شکل می‌گرفت. گروه سمعی: در سال ۱۳۴۵ به سرپرستی «فریدون ناصری» گروه

سمعی مرکب از تعدادی از نوازندگان تشکیل شد. اعضای این گروه نوازندگان سازهای ملی بودند و وظیفه آنها بازسازی تصانیف انتخاب‌شده‌ای بود که در گذشته‌ها معروفیت داشته و نمایانگر ارزش‌های موسیقی ملی بودند.

شوراها

شورای موسیقی: به‌منظور کنترل مسائل فرهنگی و هنری و نظارت بر ارزش‌های فنی و اجتماعی موسیقی‌های تولیدشده در رادیو شورایی به نام «شورای موسیقی» تشکیل شد. شورای موسیقی مرکب از موسیقی‌دانانی بود که سمت شیخوخیت داشته و نزد اکثر موسیقی‌دانان مقبول بودند. شورای موسیقی هر اثر را پس از تولید و ضبط بازنوایی می‌کرد و در صورت پذیرش، جواز پخش از رادیو را برای آن صادر می‌نمود. از کسانی که طی سال‌های متمادی در اغلب شوراهای رادیو حضور داشتند، چند نفر را باید نام ببریم: حبیب‌الله شهردار (مشیر همایون)، ابوالحسن صبا، روح‌الله خالقی، حسینعلی ملاح، جواد معروفی، مرتضی حنانه، علی تجویدی، حبیب‌الله بدیعی و... که بیش از دیگران در سال‌های مختلف عضو شورای موسیقی بوده‌اند.

شورای شعر: بعدها به‌منظور نظارت بر ارزش‌های کلامی و حفظ اعتبار زبان و شعر فارسی شورای دیگری به نام شورای شعر متشکل از چند تن از شعرای معروف تشکیل شد که امر تصویب اشعار مربوط به موسیقی برعهده آنان بود. از معروف‌ترین اعضای شورای شعر که هر یک مدت‌زمانی در این گروه شرکت داشتند می‌توانیم چند نفر را نام ببریم: دکتر هدایت‌الله نیرسینا، رهی معیری، معینی کرمانشاهی، نواب صفا، پژمان بختیاری، ابراهیم صهبا، عماد خراسانی، فریدون مشیری، سیمین بهبهانی و...

آنچه در این مقاله آوردیم، خلاصه‌ای از فعالیت‌های موسیقی رادیو از آغاز تا پیروزی انقلاب در زمینه موسیقی رادیو بود. از آنجا که تجربیات گذشته می‌تواند راهنمای فعالیت‌های آینده باشد، شاید این بررسی اجمالی بتواند دید بهره‌گیران از موسیقی و خصوصاً تهیه‌کنندگان را دقت و سامان ببخشد.

بازتاب فعالیت‌ها و ماندگاری یا فراموشی موسیقی‌دانان گذشته و ادبیاتی که از قِبل آنها حاصل شده، گویای توجه به شیوه‌های رسیدن به توفیق در تولید، پخش و تبلیغ موسیقی برای آینده می‌باشد.

به یاد داشته باشیم که این بررسی فقط در مورد موسیقی ایرانی رادیو صورت پذیرفته، وگرنه رادیو در زمینه‌های دیگری از موسیقی به فعالیت پرداخته که خود می‌تواند موضوع تحلیل‌های مستقلی قرار گیرد.

نتایج حاصل از بررسی خود را تحت دو عنوان «نتایج مثبت» و «نتایج منفی» می‌آوریم و آرزو می‌کنیم این نتیجه‌گیری‌ها برای همکاران برنامه‌ساز استفاده داشته باشد.

نتایج مثبت

- فعالیت‌های موسیقی رادیو به هر صورت موجب تعالی درک و شناخت موسیقی ایرانی شده است.
- رادیو از طریق فعالیت‌های خود باعث به‌کارگیری موسیقی‌ها و موسیقی‌دانان ارزشمند شده است.
- فعالیت‌های رادیو موجب شد، آثار استادان طراز اول موسیقی ایرانی به سادگی به گوش همگان برسد.
- در میان کارهای تولیدشده در رادیو می‌توان نمونه‌هایی از بهترین آثار موسیقی ایرانی را یافت.
- رادیو در زمینه معرفی و شناساندن موسیقی گذشته ایران نقش اساسی داشته است.
- بعضی از موسیقی‌های رادیو مظهری از تاریخ مصوت قرن اخیر در موسیقی می‌باشند.
- گروهی از موسیقی‌های رادیو در میان مردم به عنوان مجموعه‌های پایدار تلقی می‌شوند.
- رادیو در آشناکردن مردم ایران با فرهنگ موسیقی مناطق مختلف اقدامات مؤثری انجام داده است.
- رادیو به کمک تفسیر و تحلیل در بالابردن سطح دانش و فهم عمومی در موسیقی نقش چشم‌گیری داشته است.
- در بعضی از موارد رادیو راهگشا و مبدع حرکت‌های نوین در موسیقی بوده است.
- در بیشتر موارد رادیو باعث شده تا بازتاب‌های مثبت و سازنده نسبت به موسیقی پیدا شود.
- رادیو امکان جذب هنرمندان بزرگ موسیقی و معرفی آنها را به مردم فراهم کرده است.
- رادیو زمینه‌هایی برای ارزش‌نهادن و معرفی هنرمندان و آثار آنان و ارضاء خاطرشان فراهم آورده است.
- رادیو در هدایت و همسان‌سازی سلیقه‌های شنیداری و ایجاد نوعی یگانگی نقش داشته است.
- رادیو در پاره‌ای موارد کوشش‌هایی را در خلق آثار نو و ارزشمند موسیقی باعث شده است.

نتایج منفی

- در مواردی پخش بعضی از موسیقی‌های رادیو کمک به نشر ساده‌پسندی بوده است.
- کلام و موسیقی در رادیو در بعضی از آثار، هماهنگی لازم را ندارند.
- در مواردی در کار موسیقی، روابط خصوصی بر ارزش‌های واقعی سایه افکنده است.
- در دوره‌های تولید موسیقی در رادیو نگرش کامل هنری و علمی بر آثار تولیدی موجود نبوده است.
- به‌علت کم‌توجهی و سهل‌انگاری، تعداد قابل‌توجهی از موسیقی‌های رادیو ریشه در مبانی فرهنگی مردم ندارند.
- به جهت سیستم اداری ناآگاه نظام تشویق مناسب برای

به منظور نظارت بر ارزش‌های کلامی و حفظ اعتبار زبان و شعر فارسی شورای دیگری به- نام شورای شعر متشکل از چند تن از شعرای معروف تشکیل شد که امر تصویب اشعار مربوط به موسیقی برعهده آنان بود.

- انحصاری‌بودن تولید شعر و موسیقی توسط اشخاص محدود باعث ضعف آثار موسیقی رادیو می‌شود.
- نشر آثار تقلیدشده از موسیقی بیگانه باعث لطمه‌زدن به موسیقی ملی شده است.

منابع:

- مجله پیام یونسکو، شماره ۳۲۱
- تجلی‌پور، مهدی (۱۳۴۹) دایرة المعارف موضوعی دانش بشر
- سپنتا، ساسان (۱۳۶۶) تاریخ تحول ضبط موسیقی در ایران: نیما
- خالقی، روح‌الله. سرگذشت موسیقی در ایران، جلد سوم
- hilliard, Robert. L. Radio Broadcasting. New York

